

Arhiologiki barlaglar netijesinde pagtanyň gelip çykan ýurdy Hindistan diýip hasaplanylýar. Hindistanyň Mohenajo-Daro şäherçesinde gazuw agtaryş işleri geçirilende pagtadan öndürilen matanyň bölegi tapylypdyr. Bu mata böleginiň biziň eýýamyndan 3000 ýyl öň öndürilendigi anyklandy.

Orta Aziýada bolsa pagta biziň eýýamymyzdan öň IV - VII asyrlarda ekilip başlanypdyr.

Pagta Malwowylar maşgalasyna degişli bolup, ol bir ýyllyk ösümlükdir. Tekstil senagatynda pagta süýümi giňden ulanylýan önümdir.

Pagta çigidiniň gurluşy 1-nji suratda görkezilýär. Pagtanyň pamygy çigidi bilen 33%, ýapragy - 22%, baldagy - 24%, hanasy - 12% we köki 9%-ni tutýar.

Pagta pamygyň bir tonnasyndan 340 - 350 kg süýüm, 620 kg çigit we başgalar çykýar. Şol çigitden 110 kg delint we 175 kg şulha alynýar.

Ýaglar himiki düzümi boýunça üç atomly spirt hasaplanýar, gliserin bilen ýokary molekulaly her hili kislotalaryň, meselem stearin, palmetin, olein, linol we linolen kislotalaryň çylşyrymly efirdir. Ösümlük ýaglary gaty we suwuk halynda bolýarlar.

Gaty ýaglaryň düzümi esasan doýan kislotalaryň, ýagny stearin we palmetin kislotasynyň efirlerinden (gliseridinden) durup, suwuk ýaglar bolsa, esasan doýmadyk kislotalaryň, ýagny olein, linol we linolen kislotalaryň efirinden (gliseridinden) durýar. Mysal üçin, TDS № 307 boýunça pagta ýagynyň şu aşakdaky ýaly düzümi bardyr. 41,7 - 44,8% linolen kislota 30,5 - 35,2% olein kislota, takmynan 24,5% doýan kislotalar bolup, şolardan 22% palmetin kislota bolýar.

Pagta ýagynda ýag kislotalary, käwagytlar ýokary molekulaly spirtler, uglewodlar, pigmentler we başgalar bolmagy mümkin. Her hili ýaglaryň düzümini, ýaglarda erkin halda kislotalaryň bolmagy we ýagy emele getirýän çylşyrymly efirleriň düzümindäki kislotalaryň doýmadyklygyny (pridel dældigini) häsiýetlendirmek üçin derejeli himiki konstantlary kesgitlemek peýdalanylýar. Olardan kislota sany, sabynlaşmak efir sany, ýod sany ýaly konstantlar hasaplanýar.

Ýaglar iki hilde bolýar - ösümlük we haýwan ýaglary. Ýaglaryň şu iki toparyň haýsysyna degişlidigini olaryň düzüminde holesteriniň ýa-da fitosteriniň bolmagy bilen kesgitleýär, ýagny düzüminde holesterin bolan ýaglar haýwan ýaglaryna, düzüminde fitosterin bolan ýaglar bolsa ösümlük ýaglaryna degişlidirler.

Ynançmyrat KUWADOW

**Türkmen oba hojalyk institutynyň
Daşoguz agrosenagat orta hünär
okuw mekdebiniň mugallymy**